

Bengt Ohlsson

Gregorius

Vertaald door Geri de Boer

Met een voorwoord van Margaret Atwood

SIGNATUUR

2009

Voor Helena

Met dank aan Ingemar Glemme, Åke Abrahamsson,
Hans Isaksson, Håkan Johansson,
de familie Schrenckh, Erik Satie en Ministry.

Voorwoord

door Margaret Atwood

Waarschuwing: de plot wordt hier besproken.

Gregorius, de roman die Bengt Ohlsson in 2004 de Zweedse Augustpris opleverde, is een eerbetoon van een levende schrijver aan 'de roman waarnaar ik terugkeer wanneer ik mijn vertrouwen in de literatuur ben kwijtgeraakt'. (p. 346) Het is ook een meeslepende roman die op zichzelf lof verdient én een verbijsterend commentaar op een eerder meesterwerk.

Dat is geen gering kunststukje. Romans die personages uit andere romans of verhalen pikken en de gebeurtenissen opnieuw vertellen vanuit hún gezichtspunt kunnen de lezer het ongemakkelijke gevoel geven dat het werk van de eerdere schrijver geweld wordt aangedaan. Niettemin vormen dergelijke boeken inmiddels bijna een afzonderlijk genre. De eerste pogingen – waaronder *Shamela*, waarin Fielding Richardsons vrome *Pamela* onschadelijk maakte – waren vaak satirisch, maar de twintigste en eenentwintigste eeuw hebben vanuit hun belangstelling voor de verguisden, de geminachten en de stemlozen deze taak serieuzer aangepvat. Jean Rhys keek naar *Jane Eyre* door de ogen van Mr Rochesters krankzinnige vrouw in het briljante *De wijde Sargassozee*; John Gardner laat het monster *Grendel* een dartele, bloeddoorlopen, tragische versie van *Beowulf* vertellen in het al net zo briljante *Grendel*. Klassiekers als *Rebecca*, *Gejaagd door de wind* en – onophoudelijk – *Dracula* hebben net als veel andere boeken hun schaduwversies gekregen. Het is niets nieuws meer om zoiets te doen, dus is het een behoorlijke uitdaging geworden om het goed te doen.

Dominee Gregorius, de verteller naar wie Bengt Ohlssons roman is genoemd, lijkt op het eerste gezicht een allesbehalve veelbelovend onderwerp voor een dergelijke poging. Hij is een personage in *Dokter Glas*, Hjalmar Söderbergs schokkende boek uit 1905, waar hij geen enkele innemende eigenschap bezit en niet één keer een gunstige in-

druk maakt. Telkens wanneer hij zich ons blikveld in manoeuvreert, trekt er een huivering van afkeer door ons heen, net als door dokter Glas zelf. Gregorius is niet alleen een onoprechte, zelfingenomen dominee, maar ook fysiek is hij afstotend. Bovendien vloekt hij vaak, ruikt hij vies en is hij dom; en (wat in de ogen van dokter Glas het ergste vergrijp is van allemaal) hij is getrouwd met een veel jongere vrouw, die heel mooi is.

Deze jeugdige echtgenote benadert dokter Glas en smeekt hem – zoals een maagd zou doen die door een geperverteerde bruidt gevangengehouden wordt – haar te redden. Haar verhaal luidt dat ze met dominee Gregorius is getrouwd – een vriend van de familie in haar kindertijd – uit aanvankelijk medelijden, ruim voor ze enig idee had wat een huwelijk werkelijk betekende. Nu voelt ze zich gedwongen tot seksuele omgang met deze walgelijke man, wiens aanraking ze niet kan verdragen. Kan dokter Glas haar echtgenoot niet zeggen dat ze een of andere ‘aandoening’ heeft, en dat hij althans voorlopig van zijn ‘rechten’ moet afzien?

Dokter Glas, een romanticus die nooit heeft liefgehad en die vrouwen neigt te idealiseren zolang ze op zekere afstand blijven, gaat in op het verzoek. Waarom zou de gehate dominee zijn afzichtelijke lusten opdringen aan deze bloem van – nou ja, niet echt van zuiverheid, want mevrouw Gregorius biecht direct aan Glas op dat ze een minnaar heeft – maar van charme en begeerlijkheid?

Dokter Glas' eerste zet is Gregorius te vertellen – in overeenstemming met het verzoek van diens echtgenote – dat huwelijkse betrekkingen op dit moment de gezondheid van zijn echtgenote zouden schaden. Dat heeft geen effect – in feite verkracht Gregorius zijn vrouw – dus overtuigt dokter Glas de dominee er vervolgens van dat hij een zwak hart heeft en dat zulke heftige inspanningen hem zouden kunnen doden. Maar trollen zijn schepsels behept met ongebreidelde vleselijke lusten en ook deze dreiging jaagt Gregorius geen zodanige schrik aan dat hij zijn enge poten bij zijn terugdeinzende, almaar wanhopiger wordende echtgenote vandaan houdt.

Glas stuurt Gregorius naar de badplaats Porla om er een rustkuur te ondergaan, wat mevrouw Gregorius een korte adempauze en een fijne tijd met haar minnaar bezorgt; maar bij zijn terugkomst blijkt Gregorius net zo walgelijk en seksueel energiek als altijd. Als mevrouw Gregorius ten slotte met zelfmoord dreigt – iets wat dokter Glas van tijd tot tijd voor zichzelf in gedachten heeft gehad – besluit de dokter Gregorius uit de weg te ruimen. Wat hij, met behulp van een cyaankalipilletje waarvan hij tegen Gregorius zegt dat het een hartmedicijn is, vervolgens behendig ten uitvoer brengt.

De misdaad van dokter Glas wordt niet ontdekt en bestraft, maar hij heeft er ook geen voordeel van. Mevrouw Gregorius heeft er al evenmin profijt van: de minnaar die haar tijdens hun clandestiene relatie zo gretig naliep, laat haar nu ze echt beschikbaar is, zitten voor een rijke bruid en deze keer kan dokter Glas niets doen om haar lijden te verlichten. Hij heeft gefaald als redder in de nood en is al doende een moordenaar geworden. Toch voelt hij zich blijkbaar niet schuldig aan de moord op Gregorius. Het is net of hij een luis heeft platgedrukt.

Op deze luis richt Bengt Ohlsson zijn vizier. Zijn oogmerk is om Gregorius te ontluizen; om hem, in Ohlssons eigen woorden, niet per se neer te zetten als 'sympathiek', maar in elk geval als 'menselijk'. Het weergeven van monsters als zijnde meer de aandacht waard dan hun tijdgenoten bereid waren toe te laten (of hen ten minste de gunst van een eigen vertelstem toe te staan, of hen te voorzien van een verklarend achtergrondverhaal), is de afgelopen tweehonderd jaar een voortschrijdend project geweest. De rij van deels in ere herstelde monsters loopt van het Schepsel in Mary Shelleys *Frankenstein* via Erik, het Fantoom van de Opera, en Mr Hyde in Robert Louis Stevensons klassieker naar de vele harige weerwolven en verkeerd begrepen trollen die tegenwoordig de kasten met fantasytitels in de boekhandels bevolken en de vele sympathieke Hulken, vampiers en X-Men die zich woest een weg banen, bijten en sissen naar het hart van de filmkijker.

Maar is Gregorius echt zo'n extreem monster? Ohlsson vermoedt dat hij aldoor misschien wel veel menselijker is geweest dan dokter Glas zou hebben toegegeven.

Dokter Glas is geschreven in de vorm van een dagboek, dus zijn we genoodzaakt alles en iedereen daarin te zien door de tamelijk koude, bespiegelende ogen van dokter Glas zelf. Welke man die verliefd is op een vrouw heeft ooit de seksuele partner van die vrouw – vooral wanneer de seks aan de betreffende vrouw wordt opgedrongen – beschouwd als een voortreffelijke, bewonderenswaardige kerel? Zoals Gregorius zelf zegt in Ohlssons roman: 'Als je iemand vijandig gezind wilt zijn, voorzie je hem van de ene weerzinwekkende eigenschap na de andere en uiteindelijk komen je antipathieën je volkomen verklaarbaar, om niet te zeggen logisch, voor.' (p. 230) Dus is Glas in geen enkel opzicht bereid Gregorius het voordeel van de twijfel te gunnen. Als de kinderloze dominee zijn verlangen naar een kind gebruikt als reden om zijn huwelijks 'rechten' af te dwingen, bestempelt Glas hem meteen als een oude bedrieger. Maar stel dat Gregorius gewoon de waarheid spreekt?

Stel, evenzo, dat Helga Gregorius liegt? Ze heeft haar echtgenoot al enige tijd belogen; dat moet wel, aangezien ze hem regelmatig heeft bedrogen. Ze is bereid te doen alsof ze een niet-bestaande medische aandoening heeft en doet met Glas mee aan de schertsvertoning van het zwakke hart, dus ze is nog een beetje een toneelspeelster ook. Toch koestert Glas nooit de verdenking dat ze hierover weleens kan liegen.

Waar kan ze dan over liegen? Allicht over de aard van haar huwelijk met Gregorius, toen het pas gesloten was. Ze vertelt Glas dat ze Gregorius nooit aantrekkelijk heeft gevonden, integendeel zelfs. Vanwege haar destijds extreme godsvrucht schaamde ze zich voor haar zondige seksuele verlangens en vond ze dat ze, om dergelijke verlangens te bestraffen, moest trouwen met iemand van wie ze een afkeer had. Ze verwijt hem dat hij misbruik heeft gemaakt van haar onwetendheid en jeugd, en daar zit wel iets in, want Gregorius begeerde Helga al toen hij nog met zijn eerste vrouw getrouwd was en Helga strikt genomen nog een kind was.

Ze beschrijft ook hoe hij haar tot seks dwingt en haar, als ze hem schoorvoetend afhoudt, overlaadt met ideeën over haar 'plicht', om zich vervolgens met geweld aan haar op te dringen. Maar stel nu dat het huwelijk aanvankelijk meer weg had van een echte verbintenis, met wederzijdse begeerte en wederzijdse bevrediging en tederheid? Dan zou het verhaal een heel andere wending nemen, en dat doet het in Ohlssons handen ook. Hij haalt de verkrachting er niet uit (Gregorius heeft het gevoel dat hij is overgeleverd aan de genade van zijn lid, dat, zoals wel vaker het geval is, een eigen leven leidt en zijn bezitter tegen diens wil naar duistere plekken brengt), maar met Helga als een volledig geseksualiseerde echtgenote wordt de gebeurtenis voor meer dan één uitleg vatbaar.

Ohlsson speelt nog een mogelijkheid uit die niet wordt gesuggereerd, maar ook niet volkomen wordt uitgesloten door de moedertekst: Gregorius, die geenszins het leven leidt van de zelfgenoegzame man die niet op de hoogte is van de affaire van zijn echtgenote, komt erachter. Bovendien komt hij erachter via een man die zegt dat hij de macht heeft om de affaire te stoppen (om een of andere reden heeft hij de minnaar in zijn greep) en dat uit vriendschap wil doen zodra Gregorius daarom vraagt. Verrassing numero een: Gregorius heeft een vriend! Verrassing numero twee: hij zegt vriendelijk bedankt, maar hij handelt het zelf wel af. (Wat hij niet doet.)

De onwetendheid en domheid waarvan Glas hem beschuldigt zijn dus in feite ook gespeeld. Gregorius speelt een rol: de rol van een man die niet op de hoogte is. Vanuit deze rol slaat hij zijn echtgenote gade,

die haar eigen rol speelt. Zij misleidt hem niet in het minst, maar hij misleidt haar wel. Hij scheidt hier echter geen genoegen in: hij ervaart het als een vorm van subtiële, maar ondraaglijke marteling. Aldus gemarteld loopt hij door de smerige stegen van zijn stad om dat beetje schrale troost dat hij kan bieden rond te delen aan haar al net zo gemartelde inwoners.

Ohlsson geeft ons ook nog een paar personages die niet aanwezig zijn in de moederroman, maar er evenmin door worden uitgesloten. Wanneer Gregorius buiten het gezichtsveld van dokter Glas is, kan hij uiteraard dingen doen waar Glas niets van weet. Bij Glas vandaan begeeft Gregorius' problematische geslachtsorgaan zich op eigen houtje in het avontuur en compliceert daarmee het patroon van liefde en afwijzing dat in *Dokter Glas* voor ons wordt ontrold.

Elk fictief liefdesverhaal moet meer dan twee elementen bevatten om onze aandacht langere tijd vast te houden. Jantje houdt van Marietje en Marietje houdt van Jantje. Dat is een bevredigend einde voor een liefdesroman en ook een wenselijke toestand in het echte leven, maar erg bruikbaar voor fictie is het niet, tenzij het tweetal een tijdlang wordt gescheiden – een oorlog, een zeereis of een storm is al genoeg – of tenzij er, nog beter, een derde persoon tussenbeide komt. Anders valt er niet veel meer te zeggen over het hemelse geluk van Marietje en Jantje dan 'Dat is fijn'.

Dokter Glas' structuur van minnaar/beminde gaat echter verder dan het gebruikelijke drietal. Glas houdt van Helga en ook Gregorius doet dat – hij begeert haar althans – maar Helga houdt van geen van beiden. Zij houdt daarentegen van de jonge Klas Recke, die (uiteindelijk) niet van haar houdt. Het is een commedia dell'arte-situatie, met een mooie Columbine die gefixeerd is door een onstuimige Harlekijn terwijl een opgeblazen oude Pantalone en een trieste, meelijwekkende Pierrot naar haar smachten: twee dwazen die een vlinder najagen die de maan najaagt.

Ohlsson geeft deze ingewikkelde kabel nóg een draai. Wanneer Gregorius naar Porla wordt gestuurd voor zijn gezondheid, krijgt hij iets met een ongelukkige vrouw die Anna heet en getrouwd is met een echtgenoot die veel gemener en verachtelijker is dan Gregorius ooit zou kunnen zijn. De gekwelde Anna ziet Gregorius als haar enige hoop. Ongelukkig genoeg kan hij haar gevoelens niet beantwoorden en dus speelt hij zowel een afgewezen echtgenoot als een afwijzende minnaar. Maar het is wel verfrissend om te merken dat Gregorius – oud en lelijk, stinkend en zwetend, en niets daarvan blijft ons bespaard – het voorwerp kan zijn van zo'n verafgodende liefde.

Er is nog een personage in *Gregorius* dat alleen gesuggereerd wordt in *Dokter Glas*, en dat is God. Zelf is Glas een man van zijn sceptische tijd, de vorige eeuwwisseling. Hij onderwerpt zich aan de heerschappij van de wetenschap, hoewel hij deze dor vindt. Zijn moraliteit spruit voort uit zijn angst voor de publieke opinie, niet uit innerlijke overtuiging. Hij beschouwt de dominee als een hypocriet, hoewel Helga zegt dat het niet zo is dat de dominee niet gelooft in wat hij predikt, maar dat hij vindt dat Gods beperkende maatregelen voor iedereen moeten gelden. Het komt door het feit dat Gregorius gelooft dat zij de hoop verliest dat hij haar ooit een scheiding zal gunnen. Nee, ze zit in de val: zelfs al zou hij achter haar affaire komen, dan zou hij haar, walgelijk genoeg, alleen maar vergeven. Wat een vreselijk lot.

Ohlsson verkent deze kant van het personage Gregorius veel uitvoeriger. Stel nu dat voor Gregorius God echt is? Op welke wijze heeft Gregorius Hem in dat geval gegriefd? Waarom wordt Gregorius zo door het lot gefolterd en waarom is zijn leven zo'n nachtmerrie?

Het is natuurlijk niet altijd een nachtmerrie. Zoals Gregorius zelf zegt: 'De vreugde over het bestaan. De vreugde mens te zijn, met alles wat dat inhoudt. De vreugde om precies diegene te zijn die je bent. Tja, het is vreemd. Soms vind je die vreugde, dan ontglipt ze je weer en denk je dat ze voor eeuwig verloren is. Maar dan vind je haar terug als je het het minst verwacht.' (p. 229-230)

Dat is wat dokter Glas met zijn cyaankalipilletje voor elkaar krijgt: hij laat Gregorius midden in zijn reis door het leven plotseling ophouden en snijdt hem voorgoed af van de mogelijkheid om de vreugde opnieuw te ontdekken.

Gregorius is een complete, ontroerende en knappe reconstructie van zijn onbehouden hoofdpersoon. Het is ook een verontrustende, maar intens meeslepende exploratie van de onfrissere kanten van de menselijke natuur en van de macht die mannen en vrouwen over elkaar hebben in hun meest intieme betrekkingen. Geen wonder dat het boek is bekrond.

Na het avondeten zegt Helga dat ze een stukje gaat wandelen. Märit is juist bezig de tafel af te ruimen. Ik meen een kleine verandering in Märits vermoeide, gelige gezicht waar te nemen: alsof er een rolgordijn wordt opgetrokken.

Ik vraag me af of Helga dit met opzet doet. Misschien weet ze dat ik toch geen compromitterende vragen stel zolang Märit in de kamer is. Misschien vermoedt ze dat ook alleen maar.

Ik antwoord dat ik dat uitstekend vind, omdat ik toch nog even bezig ben de belijdeniscatechisatie voor te bereiden.

Ze knikt en staat op. Ineens overvalt me een sterke behoefte haar tegen te houden. Ik weet niet waarom.

‘Liefje ...’ begin ik.

‘Ja?’

Maar dan, als ze me aankijkt, begrijp ik wél waarom.

Ik wilde zien of ze vanavond weer dat gezicht heeft. Dat zuinige glimlachje, met lippen die zo strak staan dat ze lijken te verbleken.

‘Kijk goed uit.’

Ze trekt haar wenkbrauwen op.

‘Het is warm buiten,’ zeg ik. ‘Weet je wel hoe warm het is? Het is zo’n avond dat iedereen naar buiten gaat. En ze gaan om de verkeerde redenen. Dus niet omdat ze het prettig vinden, maar omdat ze het binnen niet meer uithouden. Want zie je, op een avond als deze zijn de enigen die binnen blijven mensen die om de een of andere reden niet naar buiten kunnen. Begrijp je wat ik bedoel?’

Ze knikt. Ik zie een verschrikte huivering in haar ogen, alsof ze bang is dat dit lang zou kunnen gaan duren. Misschien kan ik me er juist daarom niet toe brengen erover op te houden.

‘Zieken en ouden van dagen,’ ga ik door. ‘Die zitten hoestend in hun huisjes op de dood te wachten. Misschien wel met etterende wonden, en vliegen die om het vuile verband zwermen. Ze luisteren naar de

opgewonden stemmen op straat: lachende kinderen, rondtrekkende verkopers met karren, die hun waren aanprijzen. Ze horen het leven buiten voorbijkomen en vervloeken hun lot, dat ze juist op zo'n avond met een knie zitten die al sinds hun geboorte onbruikbaar is of met een voet die onder een pakkist verbrijzeld is ... Of heel kleine kinderen, misschien ook wel ziek. Met buikkrampen misschien, gillend, zeurend en jammerend, bezweet, smerig, het haar vol klitten ...'

Ze slaat haar ogen neer en knikt ijverig.

'Begrijp je?' vraag ik.

'Ja,' fluistert ze.

'De straten zijn vol mensen die dat inferno zijn ontvlucht. Ik wil alleen maar dat je je daarvan bewust bent en een beetje voorzichtig bent. Dat is alles.'

'Dat zal ik doen. Goed dat je me erop wijst.'

Een paar seconden stilte. Märit heeft zich met haar rammelende dienblad uit de voeten gemaakt. Mijn vrouw klemt zich vast aan de armleuning van haar stoel en strijkt onrustig met haar duimen over de gladde stof. Daar zie ik dat lachje weer. Met een licht hoofdknikje verlaat ze de kamer. De stof van haar japon maakt een wapperend geluid.

Dat lachje. Die strakke lippen. Waarom roept dat beeld die herinnering bij me op?

Ik zit stil aan de lege tafel in de eetkamer en wrijf zachtjes met mijn knokkels over mijn slapen, als om de herinnering weg te kneden en in de vergetelheid van mijn hersenen weg te duwen. Maar het heeft geen zin. Net als met alle andere dingen die ik probeer weg te duwen. Ik zie die aap nog duidelijk voor me.

Het was op het Stortorget, het marktplein, al heel wat jaren geleden; ik zag een oploopje en ging eropaf. Het waren rondreizende snuiters, zigeuners waarschijnlijk, ik weet het niet meer. Het aapje was gekleed in een matrozenpakje, met muts en al. De zigeuners hadden een draaimolentje in elkaar gezet van een oud wagenwiel; ze hadden een stoel gemaakt waarop de aap vastgebonden zat, en een zigeuner draaide het wiel keer op keer rond. De menigte jubelde elke keer wanneer de zigeuner het wiel een zwiep gaf. De aap zat doodsbenauwd, met zijn bovenlip opgetrokken, rond te kijken; het leek of hij lachte. Af en toe, misschien overmand door angst, trok hij een pruilmondje en dan was het net of hij verleidelijk glimlachte naar de mensenmenigte. Dan steeg het gejubel naar ongekende hoogte, nog geholpen door het grove commentaar van een dronken schoenlapper.

Een hartverscheurend detail was verder dat de aap met één hand de matrozenmuts op zijn plaats hield (wat voor een aap toch geen natuur-

lijk gedrag is, dus hij zal wel gedresseerd zijn om dat te doen, en ik moet er niet aan denken welke methodes ze daarvoor hebben gebruikt).

Het lachje van die aap, en misschien ook zijn huiverende blik – dat heeft mijn vrouw nu ook.

Ik ga naar het raam en doe het open. Ik dep het zweet van mijn bovenlip. Ik leun naar buiten, maar trek me terug als ik beneden op het grindpad snelle, lichte stappen hoor, want ik wil niet dat ze denkt dat ik voor het raam sta om haar te bespioneren.

Ik ga op de leren stoel bij het raam zitten, met mijn gezicht naar de kamer. Als ze dan omhoogkijkt ziet ze me niet, en ik haar ook niet. Ik denk na over mijn verwarde tirade van zo-even over alle mensen die de straat op gaan omdat ze het binnen om de een of andere reden niet uithouden.

Ik had ook nog melding kunnen maken van alle vrouwen die genoeg hebben van hun man en in de stad op zoek gaan naar nieuw avontuur.

Nu zijn haar voetstappen weggeknipt naar de Badstugatan, waar ze opgaan in het geratel, geroep en geklepper, dus ik kan weer naar buiten kijken.

Ik zie een jong gezin: een houtdrager die Lagerström heet en zijn jonge vrouw en twee kinderen, een jongen van een jaar of vijf en een meisje dat ik nog niet zo lang geleden Svea heb gedoopt.

Ze wandelen langzaam over het kerkhof. Vrouw Lagerström vertelt iets waarvoor ze kennelijk haar mans instemming vraagt. Hij loopt met zijn handen op zijn rug en kijkt haar nu en dan aan, alsof hij haar aanspoort door te praten.

Plotseling ontdekt ze mij voor het open raam en ze zwijgt abrupt. Lagerström volgt haar blik; ze knikken naar me. Ik knik terug en ik merk dat ik onwillekeurig een peinzend en plechtig gezicht trek, alsof ik hier verdiept sta in hevig gepieker over mijn volgende preek.

Er is een eind gekomen aan het gesprek van het jonge paar en Lagerström wijst naar een hoek van het kerkhof. Zijn luisterende ernst heeft nu plaatsgemaakt voor een uitdrukking van waardering en optimisme, alsof hij een nieuw gebouw bewondert of de lof zingt van de natuur.

Ik vraag me af wanneer vrouw Lagerström haar verhaal zal hervatten. Als ze dat al doet.

Misschien heeft Lagerström echt iets gezien wat hem in vervoering heeft gebracht. Ze zijn hier nog maar betrekkelijk kort geleden komen wonen, vanuit een of ander gehucht in Västergötland.

Toen ik hem voor het eerst ontmoette, had hij iets wat mij onzeker maakte, weet ik nog. Hij had een aanbevelingsbrief bij zich van het bedrijf waar hij werkte, ook al was dat niet nodig. Zijn korenblauwe ogen keken zelfbewust om zich heen, zijn handdruk was net iets te stevig en hij zei een paar keer in dat slome dialect van hem dat hij me graag zou helpen als ik in moeilijkheden zou geraken of ‘behoefte aan een paar sterke vuisten’ zou hebben, zoals hij het uitdrukte. Zijn mondhoeken waren zwart omrand van de pruimtabak en hij kuchte regelmatig alsof hij aandacht wilde vragen; niets aan hem getuigde van verlegenheid of onderdanigheid. Hij keek me aan alsof ik de eerste de beste boerenknecht was, maar dat wil niet zeggen dat hij oneerbiedig of geringschattend keek; het was meer dat hij iedereen – boerenknecht of dominee, vrijbouter of vrijheer – met dezelfde rechtschappen blauwe ogen bekeek.

Zulke mensen zijn er. Ze zijn ervan overtuigd dat ze voorbestemd zijn voor iets groots en belangrijks. Het bijzondere van zulke mensen is dat ze dat grote en belangrijke overal in kunnen zien, al is het maar hout dragen om je vrouw en je twee kinderen te onderhouden.

Soms denk ik dat die eigenschap, of die levensbeschouwing, of hoe je het ook moet noemen, het belangrijkste is wat er is. Dat zulke mensen kunnen bereiken wat ze maar willen. Dat deze houtdrager zelfs als hij tot koning of premier zou worden benoemd, eerst een kop koffie zou nemen, dan alle aangelegenheden op verschillende stapeltjes zou sorteren en ze vervolgens een voor een zou afhandelen. En als hij iets niet begreep, zou hij het heel vanzelfsprekend vinden om andere mensen om advies te vragen, en zich daar helemaal niet voor schamen.

Waarschijnlijk zou hij zich uitstekend van zijn taken kwijten en zou men zich hem later herinneren als een groot staatsman.

De familie Lagerström is uit het zicht verdwenen. Zo dadelijk komen er andere gezinnen.

Plotseling slaat mijn hart over. Het bloed stijgt me razendsnel naar het gezicht. Ik haast me naar de grote spiegel en zoek naar een teken. Ik weet niet welk.

Mijn hart sloeg duidelijk over. Het gevoel blijft nog even op een eigenaardige, onaangename manier hangen in mijn lichaam. Alsof er een steen in spiegelglad water valt: de kringen verspreiden zich eerst krachtig en dan zwakker.

Ik leun met mijn handen op de commode, met mijn vingertoppen op het kanten kleedje van peettante Anna. De man in de spiegel is zo rood als een kreeft en heeft iets van een wandluis die platgeslagen is tegen een hoge, witte muur.

Ik zou een dagboek moeten bijhouden, heel nauwkeurig, zodat ik kan nagaan of het nu vaker gebeurt dan voorheen. Ik wil een papiertje tevoorschijn kunnen halen als ik bij dokter Glas ben en precies kunnen zeggen wanneer mijn hart op hol is geslagen, en dan zal hij de data en de tijden misschien hardop voor zichzelf herhalen terwijl hij ze in zijn notitieboek schrijft ...

Of misschien wekt dat een vreemde indruk. Misschien zou ik een geamuseerde blik zien in de ogen van de dokter, zo'n blik die lijkt te zeggen: ach, dominee, eigenaardig, bent u echt zo bang voor de dood? Jazeker. Die gedachte zou hij vast heel vermakelijk vinden.

Ik slik. Ik zie met walging hoe de beweging daarvan door al die slap-hangende plooiën, al die onderkinnen golft. Het doet denken aan een toneelstuk dat opgaat.

Of neer.

Ik sta verstijfd van de spanning. Soms slaat mijn hart na een paar minuten nóg een keer over. Dat kan zomaar elk moment gebeuren.

Het voelt alsof er een dier is ontwaakt in mijn borstkas. Ik stel me daarbij steeds een nerts voor. Ik weet niet waarom. Een nerts die een heel lange winterslaap heeft gehouden. Nu is hij ontwaakt en spartelt hij met zijn poten. Poten met scherpe klauwen. De nerts is niet kwaadaardig. Hij is niet op dezelfde manier bezielde als wij, heeft niet hetzelfde soort bewustzijn.

De nerts is wakker geworden en begrijpt niet waarom hij daar zit. Hij voelt zich opgesloten in mijn borst. Daarom spartelt hij zo heftig. Het griezelige van de nerts is dat hij niet begrijpt hoeveel schade hij mij kan bezorgen. Hij wil er gewoon koste wat kost uit.

Dus spartelt en krabt hij. Die bewegingen verspreiden zich door mijn lichaam als zware, pijnlijke hartslagen.

Het kan zomaar elk moment terugkomen.

Ik speur naar tekenen van verandering. Dat mijn gelaatskleur minder rood wordt, dat mijn ademhaling rustiger wordt. Ik kijk met klinische blik.

En dan ineens niet meer met klinische blik.

Ik sta gewoon naar een doodsbenauwd oud kereltje te staren. Een vervreemdende gewaarwording. Niets in zijn gelaatstreken komt me bekend en vertrouwd voor.

Het is duidelijk dat ik naar een afstervend organisme kijk. Haar dat grijs begint te worden en begint uit te vallen. Huid die begint te verschrompelen en te verzakken.

Nog zo'n verlamd beeld: als die man in de spiegel een bloem was, dan was het slechts een kwestie van tijd voordat de tuinman zou blijven

staan, zijn wenkbrauwen zou fronsen, zijn gieter zou neerzetten, zich voorover zou buigen en het kwijnende bloempje zou wegplukken omdat er toch geen redding meer mogelijk was. Dat is nu eenmaal de wet van de natuur. Er komen nieuwe bloemen en die moeten licht en ruimte hebben.

En dat is nu precies wat Helga als in een nachtmerrie heeft waargenomen. Zij ziet dit eertijds zo fiere gewas, dat haar ooit met trots en vertrouwen vervulde omdat het er zo prachtig en florissant bij stond, zelfs ietwat hoger dan alle andere, nu met andere ogen. Nu hangt het slap, nu kan de tuinman zich elk ogenblik vooroverbuigen om de zieltogende plant met wortel en tak uit te trekken en achteloos op de composthoop te gooien, en daarom moet ze bij die bloem vandaan zien te komen voordat de verdorring ook haar besmet.

Ze probeert bij mij vandaan te komen volgens diezelfde onwrikbare natuurwetten. Ze doet het om zelf te overleven.

Ik bevind me in een wereld waarin alles waarin ik geloof, alles wat ik hoogacht, uiteenvalt en door smerige hoeven in de modder wordt getrapt.

Een wereld waarin alles is ingesteld op overleven. Een wereld waarin begrippen als geweten, bezorgdheid en tederheid rammelen van de leegte en waarin ik word getroffen door het asgrouwe inzicht dat wij deze begrippen alleen maar hebben uitgevonden om het in dit tranendal te kunnen uithouden. Iets lekkers om op te sabbelen tijdens onze eindeloze reis naar de zwarte afgrond van het graf. Niets meer en niets minder.

Een wereld waarin de mens niet veel hoger staat dan de insecten, en waarin mijn vrouw bij mij vandaan wil en zich in het gedruis van Stockholm stort om een levenskrachtiger mannetje te vinden om mee te paren.

Kijk dat hoogrode gezicht, kijk die zielige poging om het haar over die blinkende hoofdkruin te kammen, kijk die bloeddoorlopen, die angstig knipperende ogen. Het lijkt wel die aap op de draaimolen.

Ik moet naar buiten. Ik zou eigenlijk aan het werk moeten gaan, maar dat kan wachten.

Zoveel weet ik inmiddels wel. Hoe vaak ben ik al niet, gezeten aan mijn bureau, als uit een droom ontwaakt en moest ik op de klok kijken om te zien hoeveel tijd er was verstreken, hoe lang ik afwezig was geweest, hoe lang mijn gedachten door de straten hadden gezworven, een paar meter achter haar, als een zwijgende metgezel? Bevend, evenzeer van vrees als van nieuwsgierigheid. Wie is het? Misschien hij daar, in

dat portiek bij het Järntorget. Misschien fluit hij zachtjes om haar aandacht te trekken. En de zwijgende metgezel komt belangstellend dichterbij en ziet de koortsachtige gloed in haar ogen. Haar rode lippen, uiteenwijkend in een hulpeloos glimlachje met open mond. Een licht schokje door haar lichaam als ze haar pas even inhoudt, alsof iets haar wil tegenhouden en wil doen omkeren – maar dan dragen haar voeten haar naar hem toe.

Nee, ik moet naar buiten.

Ik neem de trap aan de achterkant van het huis, opdat niemand me kan zien. Ik heb geen zin iets te moeten uitleggen aan Märif of Sivert of wie dan ook.

Tegelijkertijd besef ik dat ik het daarmee alleen maar erger maak. Als iemand me gaat zoeken ... Ik hóór ze al. Woordelijk. 'Nee, de laatste keer dat ik hem zag was in de salon, boven ...' 'O, dan moet hij de achtertrap hebben genomen. Waarom zou hij nou de achterdeur uitgaan?' En zo komen de praatjes in de wereld.

Als ik op straat kom, dwing ik mezelf rustiger te lopen. Ik wandel met mijn handen op mijn rug en kijk recht voor me uit. Soms zie ik mensen naar me knikken, nijgen of hun hoed afnemen. Maar als ik er maar verbeteren genoeg uitzie, waagt niemand het me met zijn zorgen lastig te vallen. Dat weet ik uit ervaring.

Het is drukkend warm. De zon staat nog steeds op de daken van de huizen te branden. Het duurt nog wel een tijdje voordat hij ondergaat. De mensen blijven aan de schaduwzijde van de straat. Het is vrijwel windstil. In de achtertuinen hangt wasgoed te drogen, maar alle hemden en kousen hangen slap naar beneden.

Ik begin al spijt te krijgen van deze onderneming.

Misschien is mijn reukzin gevoeliger dan die van andere mensen. Bij dit soort weer lijkt het wel of iemand een doek over ons heen heeft gespannen, vlak boven de boomtoppen – en alle geuren en walmen worden naar de grond geduwd, worden geconcentreerd tot een massa borrelende bacteriën.

De stank van al heel lang niet meer gelege secreten drijft de slagerij in, waar de karkassen naast elkaar hangen en wolkjes vliegen al druk boven het vlees zwermen en overgeven en eitjes leggen en weet ik wat ze allemaal nog meer doen. Zweet en vuil van voorbijgangers, een vleugje ordinair parfum, plassen paardenurine in de goten, een overvol vuilnisvat voor een bierhuis ... alles komt samen in een vervuild, besmet mengsel. Er is geen ontkomen aan.

Toch loop ik door. De kans bestaat – ook al is die te verwaarlozen – dat ik haar ergens tref.

Natuurlijk is dat de reden waarom ik hier loop. De hoop – en de vrees – dat we in een situatie terechtkomen waarin de maskers worden afgeworpen en alles zichtbaar wordt.

‘Dominee? Neem me niet kwalijk?’

Een mannenstem rechts. Een vrouwenstem die hem probeert te sus-sen.

Ik loop gewoon door. Maar ik weet dat ik had moeten stilhouden, al was het maar om hem eens goed aan te kijken. Er verbeterden uitzien en in gedachten verzonken zijn mag, zeker als je dominee bent. Maar het mag niet te ver gaan. Dan zouden de gemeenteleden maar gaan vinden dat je je zonderling gedraagt.

Eigenlijk ben ik niet erg geschikt om dominee te zijn. Ik vraag me af of ik dit beroep ook gekozen had als ik op mijn twintigste in de toekomst had kunnen kijken. Als ik een wandelingetje had kunnen maken in de kleren van de eerdaags zestig jaar oude man die ik nu ben, als ik in alle pijnlijke had kunnen ervaren hoe enthousiaste gesprekken worden afgebroken als ik nader en hoe het gesmiespel wordt hervat als ik een paar passen verder ben en ze denken dat ik buiten gehoorsafstand ben ... Die combinatie van klinkers herken ik inmiddels maar al te goed: ee-oo en ten slotte een s. Ee-oo-s. Gregorius.

Waar ik ook ga, verstommen de gesprekken om mij heen en daarna hoor ik die combinatie van klanken.

Ik zou zo graag onopgemerkt over straat gaan. Ik wil helemaal geen aandacht trekken.

Maar ik ben natuurlijk ook geen doetje.

Als jongen genoot ik altijd al van aandacht. Ik kon eerder lezen dan al mijn broers en zussen. Mijn broer Egon had dat natuurlijk nooit toegegeven; dat werkte bij hem als een rode lap op een stier. Het was bijna ontroerend om te zien hoe belangrijk hij het vond om erachter te komen of ik nu had leren lezen toen ik drie jaar was of vier, of misschien zelfs vijf. Het leek wel of hij alle gezinsleden van een kwaadaardig soort geschiedvervalsing verdacht. Alsof we regelmatig een paar jaar aftrokken van de leeftijd waarop ik had leren lezen en er bij hem een paar jaar bij optelden.

Komende herfst zou hij tweeënzeventig zijn geworden. Hij heeft een lang, succesvol leven gehad. Hij rentenierde op een eilandje bij Vaddö, de oude vrek met zijn wandelstok, maakte zijn bedienden het leven zuur en zette het ene excentrieke project na het andere op. De laatste jaren liet hij het mos van de rotswanden afschrapen, want hij had een reis naar Marstrand gemaakt en was zo getroffen door ‘de naaktheid en kracht’ van al die kale klippen.

Ach, wat Egon ook zei, ik herinner me nog heel goed dat ik 's avonds voorlas uit de evangeliën.

Het kan geen toeval zijn geweest dat ik voorlas, en niet hij. Als hij had kunnen lezen, was die taak hem heus wel toegewezen; hij mocht immers ook met de zaag en de zeis en de bijl werken. Daar bestond nooit twijfel over: als er een karweitje uitgevoerd moest worden, was het het beste om het Egon te laten doen.

Ja, ontroerend, dat was het. In mijn ogen was Egon degene die alles mocht, terwijl ik overal te licht voor werd bevonden, te gevoelig, te zwak.

Maar het was duidelijk: als er iets was waarin ik Egon de baas was, iets waarin ik voor de verandering nu eens deugdelijk en flink was, dan liet dat hem geen rust.

Hij kon zeggen wat hij wilde, die oude bok. In lezen blonk ik uit. Dan voelde ik dat ik macht had. Dat ik in staat was indruk te maken op andere mensen en hen te beïnvloeden.

Ik ging helemaal op in elke zin, elke alinea, elk verhaal dat over mijn lippen kwam. Ik wilde niet alleen maar voorlezen, ik wilde ook begrijpen wat ik las. En dat was nog niet zo eenvoudig voor een zevenjarige.

Als ik uit de Heilige Schrift voorlas, verdween al het andere om mij heen. De plakkerige eettafel, de zware geur van petroleum, het gehuil van de wind door de kierende ramen.

Ik kwam in een andere wereld terecht. Een wereld met woestijnen, herders en offerdieren. Met wierook en saffraan en goud en zilver. Een wereld waarin koningen ten strijde trokken, mensen gevangennamen en tot slaaf maakten. Een wereld waarin alles wat ik alleen maar kende in de vorm van aanduidingen, toespelingen en blikken van verstandhouding, en vooral die pijnlijke stilte waarin ik opgroeide – die stilte die mijn kinderjaren in een eindeloos novemberduister hulde – helder was. In de Bijbel werd alles verlicht, krachtig en onverbiddelijk, alle problemen van het mens-zijn, alle afgunst en boosaardigheid en heel dat vertwijfelde verlangen om voorbestemd te zijn voor iets groots en moois of toch in elk geval voor iets belangwekkends ...

Als ik deze verhalen las, voelde ik me aangesproken. Het was alsof ik deel kreeg aan een groot vertrouwen. Aan ervaringen die mensen duizenden jaren voordat ik was geboren, hadden opgedaan en die nog altijd even actueel waren.

Het verhaal over Jozef, die door zijn broers in de put werd geworpen, was niet alleen maar een mooi, griezelig verhaal. Het verklaarde ook zoveel in mijn leven. Het was alsof er een stem tot mij sprak, en die

stem was warm en welwillend, ook al vertelde hij soms schokkende, angstaanjagende dingen.

Nadat ik had gelezen over Jozef en zijn broers, bekeek ik mijn eigen broers met andere ogen. Niets was daarna meer hetzelfde. Al onze geschillen waren nu verklaarbaar, hadden met elkaar te maken en waren niet meer zo beangstigend en onbegrijpelijk.

Ik genoot van de aandacht. Maar het allermeeft genoot ik ervan de vragen te stellen die het lezen bij me opriep, en dat deed ik direct, aan de keukentafel, met hoge, heldere stem – en ik merkte dat deze vragen voor alle anderen ook nieuw waren, zelfs voor vader en moeder.

Ik besepte dat ze de Bijbel hadden gelezen als het eerste het beste andere verhaaltje, zonder na te denken over wat ze nu eigenlijk lazen.

Ze deden wel hun best om me te kleineren en uit te lachen – ‘wijsneus’ was een veel gebezigd scheldwoord – maar ik merkte toch dat mijn vragen zich in hun hoofden vastzetten en daar bleven rondspoken als het donker en stil werd in huis, en ze moe waren van een dag hard werken ... en als de slaap dan toch niet over hen wilde komen zoals anders.

Ja, dat was duidelijk. Er was iets op gang gebracht. Ik herinner me een aantal keren dat ik hen na het lezen van een lange passage een voor een aankeek en dat er dan een gespannen stilte viel. Dan wilden Egon en de anderen alles wat ik hun had voorgelezen wel graag langs zich heen laten gaan, iets hatelijks mompelen of een woord dat ik verkeerd had uitgesproken na-apen, maar er was iets wat sterker was dan zij. Er was iets waar ze in die slapeloze uren over hadden liggen nadenken.

Een tijdlang, een paar maanden misschien, ontstonden er levendige discussies aan onze eettafel.

Ik herinner me hoe vader en moeder elkaar steeds glimlachend aankijken, en ik herinner me wat voor bijzondere ervaring het was om met je broers over grote, belangrijke zaken te praten zonder al bij voorbaat zenuwachtig en op je hoede te hoeven zijn voor het sarcasme waarmee ze vroeg of laat zouden komen.

De woorden en ideeën wervelden vrijelijk over en weer, en we bekeken elkaar allemaal met open, onderzoekende blik; we luisterden naar elkaar en respecteerden elkaars woorden.

Het had niet opwindender kunnen zijn als de hele familie plotseling een andere taal was gaan spreken: Perzisch, Grieks, iets wat voorheen onmogelijk had geleken – en het bleek niet alleen mogelijk te zijn, maar het leek wel alsof iedereen een wonderbaarlijke aanleg had voor die vreemde taal. Zonder het te weten!

En toen, op een avond ... Ik weet nog dat er iets mis was. Er waren

een paar koeien ziek geworden; ze hoestten en proestten en waren onrustig. De dierenarts uit de stad was gekomen en had bezorgd met vader gesproken, maar niemand van ons wist precies wat er aan de hand was; en als de anderen het al wisten dan had niemand het mij verteld.

Die avond slaakte vader ineens een kreet en toen viel alles in duigen. De kreet kwam midden tijdens een discussie tussen Egon en mij. Ik was juist onbezorgd en blijmoedig aan een redenering begonnen, maar vermoedelijk hadden we iets gedaan wat vader ergerde. Misschien hadden we door elkaar gepraat. Misschien had Egon te hard gelachen.

Plotseling zweeg iedereen en keken we vader verschrikt aan: de waanzin in zijn ogen, het rood op zijn voorhoofd, de spekselsliertjes in zijn mondhoeken.

Hij stond op, ging naar buiten en smeed de deur achter zich dicht. De deur die iedereen altijd zo voorzichtig dichtdeed omdat een van de ruitjes gebarsten was. Nu klonk er een onheilspellend gerinkel op de vloer van de hal.

En ik ontdekte iets verschrikkelijks. We schaamden ons allemaal. De vreemde taal die we allemaal geleerd hadden en waar we zoveel plezier in hadden gehad, kwam ons nu voor als iets raars en onbegrijpelijks, waar geen zinnig mens iets aan had. Een taal die eigenlijk ook belachelijk klonk, als je wat beter luisterde.

Het was in een oogwenk gebeurd.

En er was iets in mijn vaders gezicht, toen hij opstond en naar buiten ging.

Het heeft jaren geduurd voordat ik begreep wat voor hekel hij op dat moment aan zichzelf had.

Hij wist heel goed wat hij deed. Hij wist dat de avonden rond de eettafel nooit meer hetzelfde zouden zijn. En toch kon hij het niet laten. Hij moest een einde maken aan ons plezier. Hij kon niet zomaar aanzien hoe zijn kinderen zich ontwikkelden. Misschien begreep hij dat het niet lang zou duren voordat we hem zouden ontgroeien. Misschien was dat al wel gebeurd.

De zon gaat al bijna onder. De dakpannen glinsteren zachtrood in de avondschemering. Ik passeer een braakliggend stuk grond waar een paar straatjongens droge aardkluiten tegen een muur aan het gooien zijn. Ze juichen bij elke plof en doen het geluid van explosies na. Een straathond kijkt geïnteresseerd toe. Een klein jongetje loopt met uitgestrekte hand op de hond af, maar wordt bars teruggeroepen door zijn grote broer.

Ik steek het Brunkebergstorget over. Het plein is vrijwel verlaten; de huurrijtuigen die aan alle kanten staan, zijn leeg. Op een ervan zit de koet-

sier een pilsje te drinken. Hij veegt zijn mond af met zijn mouw en vertelt met luide, dronken stem iets aan twee jonge vrouwen beneden op de grond, die knikken, hummen en giechelen. Alle drie zwijgen ze wanneer ik voorbijkom. De koetsier lijkt zijn adem wel in te houden. Zijn gezicht wordt rood en zijn ogen puilen haast uit hun kassen. Ik kijk recht voor me uit. Als ik een meter of tien verder ben, zegt de koetsier zacht iets en de meisjes barsten in schaterlachen uit.

Toch voel ik me wat opgewekter. Ik ben al lang weg. Misschien komt zij wel eerder thuis dan ik. Ze weet dat ik het druk heb. Misschien zal ze zich afvragen waar ik heen ben, misschien zal ze het aan Märit vragen. Misschien gaat ze voor het raam staan kijken of ik er al aan kom over het kerkhof ...

Maar ik ben nog niet van plan naar huis te gaan.